

Міністерство охорони здоров'я України
Національний медичний університет імені О.О.Богомольця

Кафедра загальної і медичної психології

КУРСОВА РОБОТА

**“ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ”**

Виконав:

Студентка 4 курсу 7901 групи
Медико-психологічного
факультету
Сачко Катерина

Науковий керівник:

Кандидат психологічних наук,
доцент
Городнова Н.М.

Завідувач кафедри професор Матяш М.М.

Київ 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ1. ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ.....	6
1.1. Характеристика основних ознак і функцій сім'ї.....	6
1.2. Вплив виховання в сім'ї на подальшу соціалізацію особистості.....	15
Висновки до 1 розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА КРАЙНОЦІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ.....	25
2.1. Основні типи сімейного виховання.....	25
2.2. Типи сімейного виховання.....	29
Висновки до 2 розділу.....	41
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	48

ВСТУП

Сім'я – це основний із чинників формування людяності, основа подальшого формування громади, суспільства, нації.

Особистість народжується і проходить період становлення в сім'ї. І все, що вона винесе з батьківського дому, буде супроводжувати її на всіх життєвих шляхах, саме тому наші пращури великої уваги надавали вихованню молодого покоління і не просто вихованню, а гуманному вихованню, ґрунтованому на власному прикладі, любові, повазі до людей і традицій. Народна мудрість з цього приводу каже “Молодь багата мудрістю мами і тата“, ”Як батько кричить то син гарчить, а як батько лається, то син кусається”, “Щоб людиною стати, треба працювати“.

З розвитком цивілізації питання достойного виховання не втратило своєї актуальності, а мабуть, ще більше її набуло. Адже в сучасних умовах багато людей знімає з себе обов'язок виховувати дитину, замінюючи його матеріальним забезпеченням. Покладає цей обов'язок на державні і приватні дитячі установи. Не усвідомлюючи, що ні одна державна установа не замінить тепла родинного вогнища, що дитині буде не те, що важко, а майже не під силу довіряти і любити людей якщо в ранньому віці вона не отримала батьківської ласки. Бути доброю якщо її обдурювали і карали паском. Тож таке незнання чи не усвідомлення є “злочином“. І все частіше ми зустрічаємось з ним в нашому суспільстві.

Проблему сімейного виховання та його впливу на дитину вивчали вчені багатьох галузей педагогіки, психології, соціальної роботи, психотерапії тощо сім'ю як первинний чинник соціалізації і виховання вивчали такі вчені, як: І.Я.Франко, С.Ф.Русова, Г.Г.Ващенко, О.Т.Лубенець, Б.Д.Грінченко, М.М.Стельмахович, В.О.Сухомлинський, Л.С.Виготський, Б.М.Ананьєв, З.Фрейд, О.О.Волкова, А.Й.Капська, Т.І.Алексєєнко та багато інших вітчизняних і зарубіжних учених.

Актуальність проблеми, доцільність наукового пошуку її вирішення зумовили вибір **теми** курсової роботи: ”Вплив сімейного виховання на формування особистості”.

Об’єкт дослідження – процес сімейного виховання.

Предмет дослідження – вплив методів і форм сімейного виховання на формування особистості.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати, розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити методи і форми сімейного виховання.

Визначена тема і мета курсового дослідження зумовили необхідність вирішення таких **завдань**:

- зробити теоретичний аналіз сучасної філософської, педагогічної, психологічної, та соціально–педагогічної, літератури з досліджуваної проблеми;
- виявити особливості сімейного виховання;
- визначити основні функції сім’ї та типи сімейного виховання;
- підготувати методичні рекомендації для вчителів і батьків, щодо сімейного виховання особистості;

У процесі роботи використовувалися **методи науково педагогічних досліджень**:

-теоретичні: історико-теоретичний аналіз педагогічної, психологічної, соціально-педагогічної літератури, що дало можливість систематизувати теоретичні дані

-емпіричні: психолого-педагогічне спостереження, інтерв’ю, анкетування, тестування, узагальнення педагогічного досвіду, узагальнення даних дали змогу дослідити реальний стан досліджуваної проблеми.

Використовувалися графічні форми відображення одержаної інформації (схеми, таблиці).

Організація та проведення дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Європейського Центру "BABY ELITE"

Теоретичне значення курсового дослідження полягає в теоретичному аналізі функцій, методів і форм сімейного виховання та його вплив на формування особистості.

Практична цінність курсової роботи полягає в розробці методичних рекомендацій для вчителів, батьків щодо сімейного виховання учнів.

Структура курсової роботи зумовлена логікою досліджень. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У першому розділі дається характеристика основних ознак і функцій сім'ї, розглядається сім'я як первинний чинник виховання особистості, параметри оцінки сім'ї як фактора виховання.

1.1 Характеристика основних ознак і функцій сім'ї

Роль сім'ї у суспільстві за своєю силою впливу переважає інші соціальні інститути, тому що в сім'ї формується та розвивається особистість людини. Сам в цьому інституті людина отримує знання які необхідні для подальшої інтеграції у суспільство. Сім'я виступає як виховний осередок, зв'язок з яким особа підтримує все своє життя. Саме в сім'ї формуються індивідуальні риси характеру, норми поведінки, моральні якості. Відбувається стимулювання не лише формування особистості та її розвиток, але й самоствердження її у суспільстві, тобто стимулюється творча і соціальна активність, розвивається індивідуальність.

Існує кілька визначень сутності поняття “сім'я”. У педагогічній та соціологічній літературі це поняття визначається так:

- “Сім'я” – це коло осіб, пов'язаних правами та обов'язками, що виникають із шлюбу, родинних стосунків, усиновлення або іншої форми прийняття дітей на виховання;
- “Сім'я” – це соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, що перебувають у шлюбі, їх дітей (власних або прийомних) та інших осіб поєднаних родинними зв'язками з подружжям і здійснюють свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового та морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності та вихованні дітей.
- Сім'єю називається соціальний інститут, який характеризується стійкою формою взаємовідносин між людьми і в рамках якого відбувається

значна частина повсякденного життя, народження дитини, її первинна соціалізація, початкове освітнє та гігієнічне виховання.

У курсовій роботі ми зупинимось на характеристиці сім'ї як на основу інституті виховання та соціалізації дитини.

У глибинній психологічній основі створення сім'ї лежить фізіологічна потреба інстинкту розмноження. Але крім біологічних законів, що проявляються в життєдіяльності сім'ї існують і соціальні, оскільки сім'я це соціальне утворення, що має у конкретному історичному періоді свої традиції та специфіку. При всій різноманітності сімей є одне, що їх поєднує, це єдиний спосіб в якому людство знайшло можливість існувати, та виражати свою соціально-біологічну природу.

У сучасних дослідженнях більшість учених виділяють різноманітні функції сім'ї. У курсовому дослідженні зупинимося на найбільш поширених у педагогіці та соціальній педагогіці.

Родина – складна багатофункціональна система, вона виконує ряд взаємозалежних функцій. Функція родини – спосіб прояву активності, життєдіяльності її членів. До функцій варто віднести: *матеріально-економічну, житлово-побутову, репродуктивну (демографічну), комунікативну, виховну та рекреативну.*

Матеріально-економічну функцію сім'ї становлять її бюджет, організація споживчої діяльності, участь у суспільному виробництві, здобуття професії, відновлення втрачених на виробництві сил. Чи може сім'я ефективно виконувати ці функції? На даному етапі розвитку українського виробництва чимало молодих людей незайняті або неповністю зайнято на виробництві, мають нестабільні заробітки. Тому переважна більшість сімей має життєвий рівень менший за середній, або який коливається в межах прожиткового мінімуму, більше 50% сімей перебувають за межею бідності, а прибуток молодій сім'ї у тричі нижчий за необхідну потребу. Особливо важко сім'ям, які

виховують малих дітей, неповним, багатодітним сім'ям. Ці явища стають причиною зубожіння сімей, що позначається на здоров'ї членів сім'ї, їх інтелектуальному розвитку, виховних можливостях, а в подальшому – на розвитку суспільства.

Житлово-побутова функція – це забезпечення сім'ї житлом, ведення домашнього господарства, організація домашнього побуту. За даними соціологічного опитування лише 5-6% молодих сімей одружуючись, забезпечені власним житлом. Через 5 років спільного проживання власне житло мають близько 20% молодих сімей, інші або проживають з батьками, або наймають окрему квартиру чи кімнату (48,5%). Молоді сім'ї навіть не мають чітких перспектив щодо одержання житла.

Отже, в активний період життя, сприятливий для здобуття професії, вдосконалення професійних якостей, народження та виховання дітей, молода сім'я не має належних економічних та побутових умов для свого становлення, нормального розвитку та виховання здорового покоління.

Репродуктивна функція полягає у відтворенні життя, тобто у народженні дітей. Мається на увазі відтворення не тільки кількісне, а й якісне (народження фізично і психічно здорового покоління, без біологічних та психологічних аномалій). Загально відомо, для відтворення населення та його природного приросту кожна сім'я повинна мати 2-3 дітей. Статистичні данні свідчать, що особливістю сучасної молоді сім'ї є її малодітність (близько 52% родин має лише одну дитину) бездітність, відкладання народження дитини на невизначений термін. Цей процес торкнувся і сільської місцевості, де раніше в сім'ях налічувалося двоє троє, а то й біле дітей. Нині більшість сільських сімей має лише одну дитину.

Комунікативна функція сім'ї передбачає створення сприятливого сімейного клімату, необхідного для психічного та емоційного відновлення сил членів сім'ї, внутрішньо сімейного спілкування подружжя, батьків і дітей, сім'ї

та оточуючого середовища, а також її спілкування з духовними та інтелектуальними надбаннями суспільства (література, мистецтво, засоби масової інформації). Психологічний клімат сім'ї – це стійкий емоційний настрій, результат особливостей і якості взаємостосунків членів сім'ї. Психологічний клімат сім'ї може змінюватися і залежати від самих членів сім'ї. Він може бути сприятливим, несприятливим (конфлікти, сварки, знервованість), суперечливим (чи то повна згода, чи то сварки). Характерні ознаки сприятливого мікроклімату – згуртованість членів сім'ї, доброзичливість, почуття захищеності, терпимість, взаємна повага, взаємодопомога, чуйність, співчуття, співпереживання, відповідальність за сім'ю та кожного її члена. Сімейний мікроклімат позначається на настрої членів сім'ї, загальному стилі їхнього життя. У такий сім'ї наявне бажання разом проводити вільний час, вихідні дні, відпустку. Вона відкрита для внутрішньо сімейного і поза сімейного спілкування, створює душевний комфорт, рятує від нервових перевантажень.

Знервованість, відсутність побутових вигод, постійна роздратованість, грубість, сварки, піклування лише про власний комфорт, відсутність милосердя у членів сім'ї призводять до негативного емоційно-психологічного мікроклімату. Такі життєві умови подружжя, а також дітей зумовлюють депресивні стани, емоційне перенапруження, дефіцит позитивних емоцій, стресові ситуації. До останніх можуть призводити невміння раціонально вирішувати матеріально-економічні та житлово-побутові проблеми, конфліктність, ревності, надмірна образливість, егоїзм, небажання поступатися власними інтересами, зручностями заради ближнього. Останнім часом у сім'ях, особливо молодих, спостерігається багато розлучень. В умовах соціально-психологічного стресу молодь по суті не підготовлена ні морально, ні матеріально до створення сім'ї, не бажає мати дітей.

У нормальній, благополучній сім'ї всі проблеми, як правило, мають раціональні способи розв'язання, не зачіпаючи інтереси будь-кого з її членів: кожний має свої свободи, можливості задовольняти свої потреби. Дезорганізація шлюбно-сімейних відносин призводить до зниження соціальної активності людини, позначається на її працездатності, погіршує стан психічного та фізичного здоров'я, негативно впливає на процес сімейного виховання, збільшується кількість дитячих захворювань, сприяє появі важковиховуваності, формування ранньої девіантної поведінки, невротичних, психосоматичних розладів, збільшення суїцидальних спроб.

Виховна функція полягає у передачі дітям дорослими членами сім'ї соціального досвіду. Правильне сімейне виховання розвиває здібності, здорові інтереси та потреби дитини, формує правильний світогляд, позитивне ставлення до праці, сприяє прищепленню гуманних моральних якостей, розумінню необхідності дотримуватись правил і моральних норм життя, поведінки, що сприяє розвитку фізичної досконалості дітей, зміцненню їхнього психічного здоров'я, виробленню навичок санітарно-гігієнічної культури. Ця функція одна з найважливіших, її мета передати підростаючим поколінням у процесі входження в систему суспільних відносин суспільного досвіду, знань, орієнтацій, норм і ролей, умінь і навичок, необхідних для нормальної життєдіяльності. Успіх виховання залежить від виховного потенціалу сім'ї, який у свою чергу залежить від її матеріальних і побутових умов, чисельності та структури сім'ї, взаємостосунки, які складаються між всіма членами родини, особистого прикладу батьків їх педагогічної культури, специфіки самого процесу сімейного виховання.

Соціальна ситуація, в якій перебуває сучасна молода сім'я приводить до того, що, виховуючи дітей батьки зустрічаються з цілою низкою проблем. Вимоги сучасного суспільства поліпшити якість сімейного виховання та підвищити відповідальність батьків за виховання дітей часто стикається з

проблемою матеріальної незабезпеченості сім'ї, зосередженості батьків на пошуках коштів для того, щоб насамперед, забезпечити їх нормальним харчуванням, одягом, тобто задовольнити фізичні потреби дитини. Внаслідок цього духовний розвиток залишається часто поза увагою батьків, на нього не вистачає ні сил, ні часу.

Внаслідок зростання кількості розлучень, нестабільності та деформації шлюбу, соціальної і педагогічної допомоги потребують сім'ї, які не в змозі забезпечити належний рівень сімейного виховання і в яких створюються передумови для негативного розвитку особистості дитини. Це неблагополучні сім'ї, сім'ї з низьким морально-культурним рівнем батьків, зовні благополучні сім'ї, тобто сім'ї, де за нормальних економічно-побутових умов і наявності обох батьків складаються несприятливі умови для виховання дітей внаслідок педагогічної неосвіченості та низької педагогічної культури батьків, причому педагогічні помилки носять стабільний характер, тому постає завдання, щодо підготовки батьків до якісного виконання батьківських обов'язків.

Рекреативна функція сім'ї - це організація вільного часу та відпочинку сім'ї. Вона здійснюється в будні та вихідні дні, а також під час відпустки. Вона виконує роль збереження сім'ї як цілісної одиниці, зміцнює сім'ю, закріплює кращі традиції, має велике значення у вихованні дітей, емоційному єднанні подружжя. Крім того, ця функція має значення для розвитку інтересів та потреб особистості, виконує культурну роль, формуючи, розвиваючи та виховуючи культурні, моральні і духовні цінності і норми.

Проблема реалізації рекреативної функції молоді сім'ї полягає в тому, що зараз обмежені умови для раціонального проведення вільного часу. Адже фінансові проблеми не дають відвідувати культурні заклади.

Розглянувши функції, і зробивши їх аналіз, можемо зазначити, що всі вони тісно пов'язані між собою. Неможливість виконання однієї функції веде за собою прорахунки у виконанні іншої функції.

Для курсового дослідження буде цікаво розглянути функції сучасної родини представлені фінським педагогом Ю. Хямяляйнен.

Виділяючи періоди формування родини, він визначає, що для кожного етапу сімейних відносин характерними є визначені функції, які представлено у таблиці.

Основні періоди розвитку родини і функції її членів

Періоди розвитку	Батьківські функції	Функції дитини
Формування родини	Усвідомлення партнерських відносин, зміцнення взаємодії; створення сексуальних відносин, що задовольняють обох; розвинути взаєморозуміння, налагодити відносини з батьками та родичами, що задовольняють обидві сторони; розподіл між будинком і роботою; вироблення порядку прийняття рішень; бесіди про майбутнє родини.	
Родина, що чекає дитину; родина з дитиною.	Звикання до думки про вагітність та народження дитини, підготовка до материнства і батьківства; звикання до ролі матері і батька; звикання до нового життя, пов'язаного з появою дитини; створення атмосфери сприятливої для родини і дитини; турбота про потреби дитини; розподіл обов'язків по догляду за дитиною і домашньою роботою, що не перевантажують жодного з батьків.	Дитина залежна від матері і починає довіряти їй; поява прихильностей; оволодіння навичкам найпростішої соціальної взаємодії; пристосування до очікувань інших людей; розвиток координації руху очей та рук; знаходження зручного режиму зміни стану спокою та активної дії; оволодіння словами, фразами, мовою.

Родина з дитиною дошкільного віку.	Розвиток інтересів та потреб дитини; подолання почуття перенасичення материнством/батьківством і роздратування з приводу хронічного недоліку часу для власних потреб; облаштування житла відповідно до потреб родини; підтримка сексуальних відносин, що задовольняють обох; розмови про майбутніх дітей; подальший розвиток взаємин у родині, почуття відкритості і довіри; розвиток відносин з батьками і виконання ними ролей “дідусь/бабуся”; збереження колишнього кола друзів і своїх захоплень поза будинком (у залежності від можливостей родини); вироблення способу життя родини, формування сімейних традицій, бесіди про виховання дітей.	Подолання протиріччя між бажанням бути завжди об'єктом прихильності і неможливістю цього; звикання до самостійності; виконання умов дорослих з дотримання чистоти та охайності; поява інтересу до товаришів і групових ігор; прагнення бути як матір чи батько.
---	--	--

Родина школяра	Виховати у дитини інтерес до наукових і практичних знань; підтримка захоплень дитини; подальший розвиток взаємин у родині; турбота про подружні відносини і особисте життя; співробітництво з батьками інших школярів.	Отримання навичок потрібних для шкільного навчання; прагнення бути повноправним і готовим до співробітництва членом родини; поступовий відхід від батьків поступове усвідомлення себе як особистості, яку люблять і поважають; включення в групу однолітків, спільна з ними діяльність; знайомство з правилами поведінки і мораллю групи; оволодіння базою для чіткого викладу своїх думок; усвідомлення значення причинно-наслідкових зв'язків і формування наукової картини світу.
----------------	--	--

Родина з дитиною старшого шкільного віку.	Передача відповідальності і волі дії дитині в міру дорослішання і розвитку її самостійності; підготовка до наступного періоду життя родини; поділ обов'язків і відповідальності між членами родини; підтримка відкритості між різними поколіннями у родині; виховання підростаючого покоління на гідних зразках, на власному прикладі-дорослої людини, що любить, але у всьому знає міру; розуміння і прийняття індивідуальності дитини, довіра і повага до неї як до унікальної особистості.	Позитивне ставлення до власної статі та фізіологічних змін, що відбуваються; прояснення для себе ролі чоловіка /жінки; відчуття приналежності до свого покоління; досягнення емоційної незалежності, відхід від батьків; вибір професії, прагнення до матеріальної незалежності; дружба з однолітками протилежної статі, підготовка до шлюбних відносин та створення родини; активне формування власного світогляду
Родина з дорослою дитиною, що виходить у світ.	Відрив від підростаючої дитини, здатність відмовитись від колишньої влади над нею; запевнення дитини, що в будь-яких життєвих ситуаціях вона отримає розраду і допомогу під батьківським дахом; створення доброзичливих умов для нових членів родини, що прийдуть в неї через шлюбні зв'язки; турбота про шлюбні зв'язки при новій структурі родини; спокійний вступ у нову стадію шлюбу і підготовка до ролей бабусі/дідуся; створення гарних стосунків між своєю родиною і родиною дитини.	Усвідомлення себе як самостійної людини, що може відповідати за свої вчинки; створення міцних і водночас гнучких відносин зі своїм можливим чоловіком/дружиною; позитивне ставлення до власної сексуальності та її задоволення у відносинах з партнером; створення власної системи цінностей, світогляду, свого укладу життя; розвиток партнерських відносин при формуванні родини.

Родина середнього віку "порожнє гніздо" порожнє	Відновлення подружніх відносин; пристосування до вікових фізіологічних змін; творче, радісне використання великої кількості вільного часу; зміцнення взаємин з родичами, друзями; поява нових інтересів; виконання ролей бабусі/дідуся.	
Престаріла родина	Усвідомлення власного відношення до смерті і самотності зміна будинку відповідно до потреб людей похилого віку; пристосування до життя на пенсії; виховання готовності в міру зменшення власних сил прийняти допомогу інших людей; підпорядкування своїх захоплень і справ своєму віку; підготовка до неминучого кінця життя, знаходження віри, що допоможе спокійно дожити свій вік і вмерти.	Поряд з функціями, що стосуються

Аналізуючи таблицю можна зробити висновок, що в різні періоди становлення і розвитку родини функції кожного з її членів змінюються

Соціологи визначають сучасну тенденцію розвитку відносин у родині: від "ієрархічної" логіки розходження між статями до логіки індивідуальних особливостей і здібностей та обліку реального співвідношення сімейних і позасімейних ролей жінки, чоловіка і дитини. Ця відносна автономія кожного в родині, загальне визнання його права на особисті інтереси укріплюють родину, що дуже важливо на сьогоднішній день. Таким чином, варто зробити підсумок і зазначити, що в сім'ї де виконуються сімейні функції й наявне сімейне благополуччя, створюються позитивні умови для формування особистості дитини.

1.2 Сім'я, як первинний чинник виховання особистості.

Виховання дитини одна з найважливіших функцій сучасної родини. Тому для курсового дослідження буде доцільним розглянути поняття родинного виховання, його мету та зміст.

Родинне виховання-це виховання дітей у сім'ї батьками, родичами, опікунами або особами, що заміняють батьків. Специфічною особливістю родинного виховання є те, що воно здійснюється в контексті життя самої сім'ї, на основі внутрішньо родинних стосунків, трудових та опікунських обов'язків і родинно побутової культури. Його визначальна роль обумовлена, глибинним впливом на весь комплекс фізичного і духовного життя дитини.

Метою родинного виховання є формування якостей та властивостей особистості, які допомагають гідно долати труднощі та перепони, що трапляються на життєвому шляху. Досвід численних поколінь засвідчує, що до таких якостей і властивостей належать фізичне здоров'я, розвинутий інтелект, працьовитість, моральність, готовність до родинного життя. Саме вони складають головну мету родинного виховання.

Зміст виховання у родині зумовлений метою виховання в демократичному суспільстві та специфікою родинного виховання. Доцільно буде виділити пріоритетні напрямки змісту виховного процесу, поданні у таблиці:

Розумове виховання, яке сприяє формуванню особистісного світогляду	Гуманістичне виховання в дусі загально людських моральних ідеалів і цінностей	Економічне виховання й економічна освіта в умовах ринкових відносин
Трудове виховання та профорієнтація	Національне та патріотичне виховання	Правове виховання в умовах розвитку правової держави

Спортивно-фізичне виховання	Морально-статеве виховання	Виховання політичної культури в умовах політичного плюралізму
Санітарно-гігієнічне виховання	Екологічне виховання	Художньо-естетичне виховання

Пріоритетні напрямки можна також розкрити таким чином.

Фізичне виховання виступає сьогодні на перший план, бо пріоритет здоров'я дитини є найвищим для сім'ї та держави. У сім'ї фізичне виховання дітей забезпечується створенням здорового способу життя, правильною організацією розпорядку дня, заняттями спортом, загартуванням організму.

Інтелектуальне виховання передбачає зацікавлену участь батьків у розвитку пізнавальних інтересів, здібностей, нахилів і талантів дітей; формування свідомого ставлення до знань і постійного їх оновлення, прагнення до освіти і творчого самовдосконалення.

Моральне виховання в сім'ї плекає гуманістичні основи особистості: любов, повагу, співпереживання, милосердя, доброту, совість, чесність, порядність, справедливість, гідність, обов'язок.

Трудове виховання в українській родині закладає основи майбутнього життя дітей. Воно забезпечує розуміння праці як вищої цінності людини і суспільства, повагу до людей праці, формується працьовитість, господарність, бережливе ставлення до суспільної і приватної власності, природних багатств, готовність до життєдіяльності в умовах ринкових відносин.

Художньо-естетичне виховання в сім'ї закладає основи естетичної культури дітей. У родині відбувається найперше естетичне сприйняття прекрасного в природі і навколишній дійсності; формуються естетичні смаки і почуття; створюються умови для оволодіння надбаннями національного

мистецтва, музики, побуту; виховується потреба створювати навколо себе прекрасне; розвиваються таланти і обдарування дітей.

Достатньо уваги потрібно приділити методам виховання.

У сімейному вихованні, як свідчать численні спостереження, найпоширенішими методами впливу на дитину дошкільного віку є привчання, вправління, вимоги, навіювання, довіра або недовіра, особистий приклад батьків, покарання, заохочення та його форми похвала та схвалення, пояснення, примушування.

Найефективнішими для дітей цього віку є такі методи виховання як привчання та вправління, оскільки за їх допомогою відбувається органічне включення дитини до життя сім'ї, доручена їй справа стає важливою не тільки для неї, а й для її оточення. Досить поширеними є вимоги та навіювання, менше довіра та заохочення. У багатьох молодих сім'ях дітей карають-фізично і морально. Дорослих дратує дитяча непосидючість, до речі, природна для дитини, надмірна цікавість тощо. Причиною покарань дитини в сім'ї є також завищена або занижена оцінка батьками її можливостей, постійне очікування успіху та недостатня вимогливість молодих батьків до самих себе, як до вихователів, нездатність до аналізу особистої виховної діяльності. Під час покарань відбувається приниження гідності дитини, оскільки, як правило, негативно оцінюють її саму, а не її вчинок.

У практиці сімейного виховання трапляються численні випадки неправильного і невмілого користування примушуванням. На думку багатьох молодих батьків, не має рації роз'яснювати малій дитині доцільності чи необхідності того чи іншого виду діяльності, легше примусити її це зробити. У результаті такого виховання дитина не привчається до самостійності, не набуває навичок розумного вирішення справ. Досвід показує, що в дорослішому віці такі діти перестають бути покірливими, але, не володіючи

навичками самоконтролю та самоорганізації, наражаються на конфлікти і неприємності в сім'ї та суспільстві.

Надзвичайно гострою проблемою сучасності є масове маніпулювання: батьки маніпулюють дітьми, а діти вдаються до маніпуляції батьками-і все заради досягнення якоїсь конкретної мети: примусити зробити саме так, як хочеться зробити маніпулятору. В арсеналі засобів цього примусу-залякування, навіювання, негативне оцінювання. Батьки маніпулятори вважають, що їхній головний обов'язок полягає в тім, щоб контролювати поведінку дітей. Ця відповідальність за них з часом перероджується в почуття всемогутності. Тому головний підхід полягає у формулі “ти мусиш”. І більшість батьків упевнена, що це неодмінно змінить поведінку дитини, а можливо, і її сутність на краще. Один з улюблених батьківських прийомів базується на тому, щоб керувати дитиною за допомогою пробудження в ній почуття провини, залякування негативним ставленням оточення чи навіть рідних. Маніпулювання, як правило, травмує людську психіку і стає причиною страждань незалежно від віку конкретної людини. Перші приклади маніпуляції засвоюють від батьків або дорослих які у свою чергу, відчують на собі маніпуляції суспільства. Є думка, що багато вчинків дітей відповідають батьківським поглядам і підходам, часом навіть таким, які батьки намагаються приховати. Діти, особливо дошкільного віку, уважно спостерігають та інстинктивно наслідують поведінку дорослих. Тому не варто очікувати від дитини, що вона буде доброю до людей, коли її батьки ставляться до них упереджено, з неприязню; неможливо виховати дитину чесною, якщо навчити її брехати (наприклад, говорити небажаному гостю, що батьків немає вдома). Діти миттєво помічають розходження між тим, що говорять і що роблять їхні батьки. І коли настає час їм самим обирати той чи інший спосіб поведінки, то вони, як правило, ігнорують настанови, віддаючи перевагу наслідуванню прикладів. Ось чому

одним із самих важливих методів батьківського виховання є власний позитивний приклад.

Багато вчених особливо у сфері педагогіки і соціальної педагогіки працюють над аналізом і оцінкою сім'ї як фактора виховання. Такий аналіз пропонують робити на трьох рівнях:

На I рівні аналізу сім'ї як фактора виховання варто виділити соціальний статус батьків, демографічний склад сім'ї та характер сімейних стосунків.

Аналіз педагогічної практики і теоретичних джерел показує, що суттєвим параметром цих трьох чинників є:

1. *Соціальний статус батьків:*

а) професійний стан – робочі, службовці, працівники сфери обслуговування, інтелігенція, комерсанти, домогосподарки, різні варіанти професійного стану батька і матері;

б) соціально-політична позиція – нейтральна, активна, пасивна, антисуспільна направленість батьків.

2. *Демографічний склад сім'ї:*

а) склад дорослих членів сім'ї – мати і батько; одна мати; один батько; мати, батько та інші дорослі; вітчим у сім'ї; нерідна мати; опікуни;

б) склад дітей – одна дитина; двоє дітей; багатодітна сім'я; зведенні діти; прийомні діти; рідні і нерідні діти.

3. *Характер сімейних стосунків:*

а) взаємини батьків – демократичні на основі любові і взаємоповаги, авторитарна позиція матері, авторитарна позиція батька, аморфні (безпринципні) відносини батьків, неприязні відносини між батьками;

б) батьки і діти – демократичні стосунки, авторитарні, ліберальні;

в) діти між собою – “братські” стосунки, неприязні взаємини;

г) позасімейні зв'язки – коло спілкування сім'ї, предмети і культура спілкування; зв'язок з культурним оточенням дитини, зв'язок зі школою та позашкільними виховними закладами.

II рівень: матеріальний, освітній і культурний рівень сім'ї. Основними параметрами цих факторів є:

1. Матеріальний рівень сім'ї:

а) матеріальне забезпечення сім'ї – рівень забезпечення (високий, середній, низький), наявність необхідних предметів домашнього господарства (наявність необхідного, нестача або надлишок);

б) матеріальні потреби сім'ї – в рамках норми, завищені, занижені;

в) характер задоволення і розподілу матеріальних благ – переважна витрата на матеріальні потреби (їжа, одяг, техніка, прикраси); переважні витрати на культурні та освітні потреби; безпланова, безпринципна розтрата;

г) ставлення дітей до матеріальних цінностей – адекватне, споживацьке, байдуже.

2. Освітній рівень:

а) батьки одного рівня освіти – вища освіта, неповна вища, середня, низький середній рівень;

б) батьки з різним освітнім рівнем – незначний пріоритет батька, незначний пріоритет матері, велика різниця в освітніх рівнях батька і матері.

3. Культурний рівень сім'ї:

а) ступінь засвоєння культури сім'ї – високий (декларується спеціальний культурний розвиток), хобі, нема культурних потреб;

б) керівництво культурним розвитком дітей – активна позиція батьків, стихійність у розвитку культурних потреб і навичок, негативний вплив на розвиток дитини.

III рівнем аналізу сім'ї як фактора виховання варто вважати інтегральний рівень. На якому сім'я безпосередньо впливає на хід виховного процесу:

а) сім'я як виховне середовище – наявність умов для фізичного і духовного розвитку дітей; сім'я як організатор життя і діяльності дитини; сім'я як керівник розвитку особистості дитини (розумового, естетичного, морального, трудового);

б) участь сім'ї у формуванні світогляду дитини – вплив самої сім'ї, використання позасімейних факторів (бібліотеки, культурно-просвітницькі заклади, засоби масової інформації, музеї);

в) сім'я як організатор різних видів діяльності дитини – навчальної, трудової, суспільно-корисної, відпочинку (спілкування, гра, образотворче мистецтво);

г) сприятливий емоційний мікроклімат для формування і розвитку особистості;

д) педагогічна культура сім'ї – свідоме використання педагогічної науки і практики у вихованні дітей, інтуїтивний вибір правильного педагогічного стилю в сім'ї; непослідовна позиція у вихованні; невміння батьків організувати виховну дію (невміння бачити ціль і задачі виховання, помилки у виборі засобів, методів, прийомів, організаційних форм); антипедагогічний вплив сім'ї (неусвідомлене і свідоме);

е) педагогічний стиль керівництва в сім'ї – авторитарний, демократичний, ліберальний, змінення стилів керівництва;

є) ставлення дітей до педагогічного впливу сім'ї – позитивне сприйняття, нейтральне, негативне, критичне сприйняття дітьми виховання.

Провівши аналіз сім'ї, як основного фактору виховання, можемо зазначити, що сім'я дійсно є первинним чинником виховання дитини, тому що має найбільший вплив у період інтенсивного формування психічних і соціальних якостей особистості. У сім'ї дитина набуває соціального, побутового, життєвого досвіду, навчається правил спілкування, сімейних традицій.

Висновки до 1 розділу

На основі аналізу сучасної педагогічної, соціологічної, психологічної літератури з дослідженої проблеми нами було встановлено:

- Сім'я стійке утворення склалося історично;
- Для нормального існування і функціонування сім'я має виконувати певні функції
- Функції сім'ї тісно переплітаються зі станом держави;
- Однією з основних функцій сім'ї є виховання підростаючого покоління; сім'я є первинним чинником виховання особистості;
- Сім'я найбільше впливає на формування психічних і соціальних якостей особистості.

Розкрито сутність важливих для нашого дослідження понять:

- “сім'я” – це група людей яка складається з чоловіка та жінки, їх дітей (власних чи прийомних) родичів, що живуть разом;
- “функції сім'ї” – це спосіб прояву активності та життєдіяльності її членів;
- “виховання особистості” – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів;
- “сімейне виховання” – одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків з повсякденним впливом сімейного побуту.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

У другому розділі розкрито сутність основних типів сімейного виховання, моделей і стилів, особливості виховання дітей у різних типах сімей та вплив сімейного виховання на подальшу соціалізацію особистості.

2.1 Основні типи сімейного виховання

В історії розвитку виховної практики найбільш поширеними є два головні типи виховання: *первіснообщинний і соціально – орієнтований*.

Перший історичний тип виховання відноситься до первіснообщинного ладу. Його особливістю була висока ефективність і значна відповідність цілей, засобів і результатів виховання.

Можна сказати, що виховувало саме життя; природне оточення вимагало від людини тільки такої поведінки і дії, які дозволяли б її вижити.

Другий тип виховання був детермінованим суспільним розподілом праці і супроводжувався майновою і соціальною нерівністю. Різні соціальні групи і окремі люди мали можливості, відповідні до їх суспільного стану. В результаті у них з'являлись різні педагогічні задачі. Тобто відбулася диференціація цілей виховання і способів їх реалізації. Тому другий тип представляє історичне різноманіття виховання людини, яке обумовлене соціокультурними особливостями цивілізації, епохи, країни, нації.

Також в процесі цивілізаційного розвитку людства сформувалися східний і західний типи виховання.

Для східного типу виховання характерні жорсткі вимоги, що до використання жорстких норм і канонів. Людина тут розуміється, як духовна єдність емоцій, волі і розуму. Одночасно ця традиція намагається звернутися до духовності людини. Тому знання носить вторинний характер, як спосіб досягнення “локальних” задач. В результаті, для людини сходу обмеження індивідуальної свободи, незалежності мислення, самостійності в різних сферах життя було типовим.

Основними рисами виховної традиції, яка визначила західний тип виховання, можна назвати:

- ціннісно орієнтований характер виховання і навчання;
- переважна орієнтація на розвиток волі та розуму;
- ствердження у людині індивідуальних і творчих підвалин, які поєднуються з гармонізацією відносин з суспільством.

Потрібно визначити також основні моделі та стилі виховання. Залежно від філософської концепції, яка визначає принципи та особливості системи виховання, як: *прагматична, антропологічна, соціетарна, технократична, вільного розвитку.*

Перші ідеалістичні ідеї у вихованні належать Платону. Головне призначення виховання вбачали у відкритті вихованцем власної самоцінності, світу ідей і перетворення їх у зміст особистості. Сучасні представники цього напрямку в розумінні і організації процесу виховання вбачають такі положення: в основі процесу має бути високий інтелектуально – змістовний рівень взаємодії вихованця і вихователя, основою виховання має бути самореалізація особистості.

Реалізм як філософія виховання спирається на положення про передачу вихованцю знань, цінностей, досвіду, які необхідні йому в практичній дії. Виховання мусить бути побудовано так, щоб воно головним чином збуджувало поведінку та діяльність вихованця.

Прагматики розглядали виховання, як процес реального життя вихованця в умовах сьогодення. Головним завданням такого виховання є навчання загальним методам та принципам рішень типових проблем, з якими людина зустрічається у житті. Технологічна основа такого виховання – взаємодія вихованця з реальним середовищем (природою, соціумом), як на пізнавальному так і на практичному рівнях. Зміст виховання формується самою логікою життя та потребою вихованця. Слабким місцем прагматичної

моделі виховання є відхилення від загально прийнятих суспільних моральних норм та спрямованість на формування суто прагматичної, індивідуалістичної моделі особистості.

Антропоцентриська (антропологічна) модель виховання спирається на розуміння сутності людини як відкритої системи. Процес виховання не може бути обмежений нормами чи орієнтуватися на ідеали, він передбачає вдосконалення особистості у всьому багатстві виявів.

Соціетарна модель виховання орієнтована на виконання соціального замовлення як вищої цінності. Характерним для цієї моделі є те, що всі цінності, крім тих, що існують у суспільстві, є хибними.

Гуманістичне виховання спирається на особистісні та індивідуальні, особливості вихованця. Провідною ідеєю такого виховання є допомога у становленні та удосконаленні особистості, усвідомленні нею своїх потреб та інтересів. У процесі виховання створюється атмосфера довіри стимулюється діяльність вихованця у виборі його моделі поведінки, рішенні проблемних ситуацій.

Вільне виховання – це варіант демократичного стилю виховання, спрямованого на створення вільного вибору способів поведінки вихованцями. Вільний вибір завжди вимагає критичного мислення. У таких умовах вихователь мусить допомогти вихованцю зрозуміти себе, свої емоції, поведінку характер людських стосунків у суспільстві.

Технократична модель виховання орієнтована на суворе спрямування, управління та контроль виховного процесу. Результати виховання в цій моделі заздалегідь програмовані та технологічно організовані. Представники цього напрямку у вихованні керуються формулою “стимул – реакція - підкріплення”. Виховання розглядається як формування системи поведінки з допомогою підкріплень, відпрацювання бажаної поведінки в різних соціальних ситуаціях як її стандарту.

До основних стилів виховання відносять: *авторитарне, демократичне, ліберальне.*

Авторитарний тип – це виховання в рамках якого певна ідеологія приймається, як єдино, правильна у стосунках між людьми. Чим вища соціальна роль вихователя як транслятора цієї ідеології, тим сильніший примус поводитися так, а не інакше. У такому випадку відбувається не лише оперування природою людини, а й маніпуляція її діями. При цьому домінують такі виховні методи, як вимога, вправа у потрібній поведінці з цілю формування звичної поведінки.

Примус є основним шляхом передачі соціального досвіду новому поколінню. В діяльності вихователя домінує догма загальної опіки, безпомилковості, абсолютного знання.

Авторитарний стиль характеризується централізацією керівництва, домінуванням одного.

Демократичний стиль виховання характеризується високим рівнем вербального спілкування з вихованцем; включеністю дітей до обговорення і вирішення проблем навчання, відпочинку, інтересів; урахування їхньої думки; готовністю прийти на допомогу за потреби, одночасна віра в успішну самотійну діяльність; адекватним батьківським контролем.

Ліберальний стиль – характеризується певною байдужістю (частіше неусвідомленою). Це може бути через велику любов до дитини; ідеї повної свободи дитини завжди і у всьому; байдужості до дитини і її подальшої долі. Головний принцип такого виховання – не заважати будь-яким діям дитини, задовольняти всі її бажання та потреби, часто на шкоду розвитку дитини.

Доцільно розглянути також такі особливості виховання, як виховання однієї дитини в сім'ї, виховання в багатодітних та неповних сім'ях.

Особливості виховання єдиної дитини в родині.

На цю проблему існують дві точки зору. Перша – єдина дитина виявляється більш емоційно стійкішою, ніж інші діти, тому що не знає хвилювань пов'язаних із суперництвом між братами (сестрами). Друга: єдиній дитині потрібно перебороти більше труднощів, ніж звичайно, щоб отримати психічну рівновагу, тому що їй не вистачає брата чи сестри. Часто підтверджується інша точка зору. Труднощі, однак, не є неминучими, проте зустрічаються доволі часто.

Безперечно, батьки, які мають одну дитину звичайно приділяють їй надмірну увагу, вони занадто піклуються про неї, тому що вона у них одна, тоді як насправді вона всього лише перша.

Перешкодами розвитку дитини можна назвати тепличні умови. У результаті надмірної поблажливості, якою оточують дитину, вона неодмінно зіткнеться з великими труднощами і розчаруваннями, коли опиниться за межами домашнього кола, оскільки і від інших людей буде чекати уваги, до якої звикла в сім'ї. З цієї ж причини вона стане занадто серйозно ставитися до самої себе. Саме через те, що їй кругозір занадто малий, багато дріб'язків здаватимуться їй дуже великими і значними. Дитині буде дуже важко знайти спільну мову з однолітками, своє місце серед них.

Для розвитку, дитині необхідний простір в якому вона б могла вільно рухатися. Їй потрібна внутрішня і зовнішня воля, вільний діалог з навколишнім світом. Єдиній дитині часто відмовлено у такому просторі. Усвідомлено чи ні їй нав'язують роль зразкової дитини. Щодо неї будуються чистолубиві плани на майбутнє. За кожним проявом життя ведеться спостереження. Така поведінка може привести до формування таких рис як: розбещеність, несамотійність, невпевненість, переоцінка своїх можливостей.

Щоб уникнути таких проблем, потрібно розуміти, що дитина – частина “системи сім'я”, а не її центр.

Специфіка виховання у багатодітній сім'ї має свої позитивні і негативні сторони, а процес соціалізації дітей свої труднощі і проблеми.

З одного боку, тут, як правило виховуються розумні потреби і уміння рахуватися з потребами інших; ні в кого із дітей нема підґрунтя для формування егоїзму, асоціальних рис, так як нема привілейованого положення. Більше можливостей для спілкування, турботи про молодших, засвоєння моральних і соціальних норм і правил; краще можуть формуватися такі моральні якості, як чуйність, людяність, відповідальність, повага до людей. Діти з таких родин виявляються більш підготованими до подружнього життя, вони легше долають рольові конфлікти.

Однак процес виховання в такій родині може бути складним і суперечливим. У таких родинах часто втрачають почуття справедливості до дітей, виявляють більшу прихильність меншим. Скривджена дитина завжди гостро відчуває дефіцит тепла і уваги до неї, по-своєму реагуючи на це (тривожність, невпевненість, агресивність або неадекватні реакції). Також збільшується навантаження на батьків. У них залишається менше часу на виховання і спілкування з дітьми. На жаль діти з багатодітних родин частіше стають на соціально небезпечний шлях, майже в 3,5 рази частіше, ніж діти з родин інших типів.

Багатодітна родина має менше можливостей для задоволення потреб та інтересів дитини. Моніторинг соціально – економічного потенціалу показав, що більшість багатодітних родин живе за межею бідності.

Виховання дитини в неповній сім'ї. Дитина дуже чутлива до тепла родинного вогнища і завжди глибоко страждає коли воно згасає. Поділ родини або розлучення, навіть коли все відбувається чемно і пошанливо, незмінно викликає у дитини психічну травму і сильні переживання.

Дитина сприймає відхід одного із батьків, як відмову від неї. Дитина може зберігати це почуття багато років.

Якщо дитина навіть бачиться з одним із батьків, то можливі два варіанти подій. У першому до неї чуйно і тепло ставляться, дитина не розуміє чому її позбавляють цього відчуття і ображається на того з батьків, з ким живе постійно. В іншому – якщо до неї ставляться сухо і відчужено, вона може відчувати провину за таке ставлення до себе. Така ситуація може зробити з дитини маніпулятора.

Якщо дитина не знала свого батька матір, то це відображається на її рольовому встановленні, емоційній сфері (відчуває настрій та переживання матері). У подальшому можуть виникати конфлікти з іншими дітьми через запитання про батька або матір. Щоб допомогти дитині потрібно пояснити їй, що сталося, що в цьому нема її провини. Допомогти їй стати дорослішою і самостійною, не культивувати в дитині надмірну і нездорову залежність від одного з батьків. Уникати надмірної опіки, особливо матері над сином.

Особливості сімейного виховання в подальшому вплинуть не лише на соціалізацію особистості, а й на її подальший життєвий сценарій, у створенні власної сім'ї та вихованні дітей.

2.2. Вплив виховання в сім'ї та подальшу соціалізацію особистості

Ставлення до дитини іще до її народження і в перші тижні, багато в чому обумовлює майбутні стосунки з нею. Адже до її народження в сім'ї з'являються певні прогнози, пов'язані з майбутньою дитиною та її місцем в сім'ї. Дитина може бути “несподіваним подарунком”, очікуваною, а аноді трапляється, що дитину не бажають, вважають, що вона буде заважати. Можливо у матері пов'язані з дитиною певні плани: утримати чоловіка, прив'язати або примусити одружитися. А іноді жінка залишаючись сама, народжує дитину для себе, дотримуючись принципу “не вийшло сім'ї, хай хоч дитина буде”. Від ставлення до неї в багато чому залежить якою народиться дитина. Якщо вона небажана, мати виношує її недбало, то народжується дитина слабкою, хворобливою зі збудженою нервовою системою, або навпаки з останніх сил тримається за життя і виглядає фізично здоровою при цьому має проблеми зі збудженням і гальмуванням нервової системи.

Майже завжди, дитина міцно пов'язана з матір'ю, вони знаходяться в симбіотичному зв'язку. Малюк заражається емоційним станом матері, це перша форма контакту дитини. Якщо переважають позитивні емоції створюється коло: добре мамі - добре малюкові – добре мамі. Постійні депресії і незадоволення матері призводять до виснаженості нервової системи дитини, стають підґрунтям для тривожної та афективної поведінки, страхів, стресів тощо.

Отже, ставлення до дитини в перші тижні її життя зумовлює її психофізичний стан і впливає на подальшу соціалізацію, з родини до суспільства.

На кожному етапі можна виділити найбільш типові небезпеки для подальшої соціалізації дитини. Розглянемо такі проблеми у віці від 0 до 14 років, тому що на цьому етапі сім'я має найбільший вплив на дитину.

Період внутрішньоутробного розвитку: хвороби батьків їх пияцтво, аморальний спосіб життя, погане харчування матері, недбале ставлення до вагітності; негативне ставлення до майбутньої дитини; медичні помилки; екологічне середовище.

У дошкільному віці (до 6 років): хвороби і фізичні травми; аморальна поведінка і/або емоційна тупість; ігнорування дитини; крайня бідність сім'ї; антигуманна поведінка працівників дошкільних установ; антисоціальні сусіди або їх діти; безконтрольний перегляд телевізійних передач.

У молодшому шкільному віці (6 – 10 років): аморальність і/або пияцтво батьків; вітчим або мачуха, якщо стосунки не складаються; крайня бідність сім'ї; гіпо – або гіперопіка; безконтрольний перегляд телепередач і фільмів; погано розвинена мова; невідповідність до навчання; негативний вплив однолітків; фізичні травми, зґвалтування; втрата батьків.

У підлітковому віці (11 –14 років): пияцтво, алкоголізм, наркоманія, аморальність батьків; крайня бідність сім'ї; гіпо – або гіперопіка; безконтрольний перегляд телепередач і фільмів; помилки у вихованні (припинення, недовіра, поводження, як з “маленьким”); куріння, токсикоманія, проституція; самотність, відсутність підтримки; розлучення батьків, часта зміна місця проживання; випередження або відставання у психосексуальному розвитку.

Чи виникнуть у дитини такі ситуації, залежить, в першу чергу від батьків.

Розглянемо також які ж є батьки? Такі несхожі і неоднакові батьки мають певні подібні параметри ставлення до дітей.

Психологи і педагоги виділяють варіанти батьків, що характеризуються певними стилями стосунків з дітьми. Звернемо увагу на окремі типи поведінки мам:

1. *Спокійна, урівноважена мама.* Це найбільш оптимальний варіант. Він може слугувати своєрідним еталоном материнства. Така мама зосереджує свою увагу на дитині, завжди все знає про своє дитя, готова прийти йому на допомогу. У такої матері дитина відчуває емоційний і соціальний комфорт, що якнайкраще впливає на її всебічний розвиток.

2. *Турботлива мама.* Вона протилежна у своїх діях спокійній, урівноваженій мамі. Їй постійно здається, що з дитиною можуть трапитися якісь негаразди, що здоров'я її малюка під загрозою. На цьому концентрується увага всієї сім'ї, яка перебуває у стані постійних хвилювань за дитину, хоча ці хвилювання й безпідставні.

3. *Тужлива мати.* За своєю поведінкою вона дещо подібна до турботливої мами. Обидві вони напружені, чимось незадоволені. Але тужлива мама турбується не стільки про майбутнє дитини, стільки про своє майбутнє. Вона бачить у малюкові тягар, мороку, що стають перепорою на шляху досягнення якихось кар'єрних успіхів, свободи у своїх діях.

4. *Упевнена, владна мама.* Вона твердо знає, що їй потрібно від дитини, в яких рамках вона має розвиватися і діяти. Тому така мама постійно тримає дитину в наперед заданих параметрах, ніколи не дозволить своїй дочці чи синові вивчити власні інтереси. У такому разі незаперечно діє авторитарний стиль спілкування, подавляється воля дитини. А це нерідко призводить до конфліктів, коли дитина уже у зрілому віці намагається зламати цю авторитарну клітку, виявити своє "Я".

Зрозуміло, що ці типи матерів – лише певна умовність. Хоча нею не варто нехтувати.

Батько також має дуже великий вплив на формування особистості дитини. На перший погляд ніби й немає особливих відмінностей батьків від матерів. Однак з психологічного погляду у відмінностях тата від мами має

проглядатися чоловічий відтінок. Виділяють різні варіанти типів батьків, які так чи інакше впливають на розвиток дитини.

1. *“Тато – мама”*. Для нього характерна материнська турботливість. Він усі функції мами бере на себе. Якщо все ладиться, то такий тато виявляє турботу, ніжність, доброту. Коли ж не вдається домогтися злагоди в спілкуванні з дитиною, батько виявляє роздратованість, нестриманість, запальність. Тому дитина весь час перебуває під своєрідним пресом мінливого настрою батька.

2. *“Мама - тато”*. Нагадує особливості дії попереднього типу, є певним його різновидом. Головна турбота в “мама – тата” – якомога краще догодити дитині. А це призводить до того, що дитина сидить не лише у нього на шиї, а й на голові. Такий “мама – тато” несе весь тягар відповідальності на собі і намагається поводитися з дитиною надто обережно. Їй усе дозволено, немає ніяких заборон, бере гору тенденція всепрощення. Подібна м’якість часто стає шкідливою у вихованні дитини.

3. *“Карабас-Барабас”*. Тато – опудало, страховище, якого в сім’ї всі мають боятися. Жорстокий, схильний тримати дітей у міцних руках. Побоювання батька змушує членів родини, й перед усім дітей, постійно перебувати у напруженому стані, очікувати покарань. У такій родині діти перебувають у своєрідній психологічній клітці. А це може призвести до прояву в дитини ненависті до батька, своєрідного вибуху – протесту, продукти якого можуть обпалити і самого Карабаса, породити родинну трагедію. У результаті таких дій тата діти нерідко вириваються з клітки, залишаючи родинне гніздо.

Близький до типу тата *“Карабас-Барабас”* є тато *“Міцний горішок”*. Він виявляє жорстокість, необґрунтований авторитаризм, ніколи не схильний до будь – якого компромісу. Його принцип – непорушність у своїх намірах і діях.

4. *“Стрибунець – бабуся”*. Це тип тата, який живе в родині, але не відчуває себе поки що батьком. Для нього дитина є лише гостем, про якого має

турбуватися тільки мама. Дитині він може подарувати якусь частину часу, іграшку. Його життя має бути позбавлене будь-яких турбот, як це було до появи дитини. Адже для нього ідеал життя – залишатися вільним, без дітей і зайвих клопотів. Такому “стрибунцю” неприємні проблеми дитини, будь-яке спілкування з нею. З часом такий тип тата перетворюється на особу, яка перебуває в сім’ї у статусі квартиранта. А дитині потрібен тато щодня, постійно, а не в ролі випадкового гостя. Згодом такий тато або сам полишає родину, або родина психологічно витісняє його.

5. *“Добрий молодець”. “Хлопець друга”*. Цей тато виявляє себе не просто татом для своєї родини, а схильний грати роль брата, товариша. Він здатний до спілкування із сусідами, знайомими, співробітниками, але йому бракує часу на систематичне спілкування з дитиною. Таке ставлення до своєї дитини дратує дружину, й вона нерідко ремствує. Дитина живе в атмосфері сімейних конфліктів, залишається в ізоляції, відчуває психологічний дискомфорт. Часто такий тато втягує дитину у конфлікт, а ще частіше – залишає родину.

6. *“Ні риба, ні м'ясо”. “Під каблуком”*. Представник цього типу не вирізняється як тато. Скоріше це манекен. Він не має власного голосу в родині, може лише підспівувати в цьому сімейному хорі, де дерегує і виконує сольні партії його дружина. Такий матріархат, у гіршому розумінні цього слова, створює несприятливий соціальний клімат у сім’ї. Ще гірше, коли мама перетягує на свій бік дитину й вони дуєтом виконують партію. Тато боїться залучати дитину до утримання авторитаризму матері, аби не зіпсувати стосунки з дружиною. Дитині в такій ситуації доводиться тяжко.

Щоб краще відобразити залежність соціалізації дитини від її позиції в сім’ї та ставлення батьків, розглянемо таблицю.

Позиція дитини	Ставлення батьків	Наслідки у розвитку особистості

Педагогічно виправдана позиція	Піклування і любов у поєднанні з вимогливістю, дружба, довіра, заохочення самостійності.	Нормальний розвиток особистості, адекватна самооцінка.
“Заласкане дитинство”	Сліпе обожнювання, тотальна опіка, виконання всіх бажань дитини, дитина “кумир сім’ї”, невиправдана ідеалізація.	Гальмування соціалізації, несамотійність, інфантилізм, егоїзм, свавілля, впертість, брехливість, завищена самооцінка.
“Байдуже дитинство”	Відчуженість, байдуже ставлення, безконтрольність, недбалість, на потреби дитини не зважають.	Загострене самолюбство, уповільнення емоційного розвитку, агресивність, відчай, недовіра до дорослих, озлобленість, замкнутість.
“Задавлене дитинство”	Заборона як система виховання, надмірна вимогливість, жорстокість в поведженні, нотації, надмірна опіка, надмірна суворість, грубі прояви батьківської влади.	Проблеми в соціалізації, подавлені бажання, невпевненість в собі, страх, підступність, мстивість, образливість, озлобленість, потрапляють під вплив більш “сильних”, занижена самооцінка,

		улесливість, пристосованість.
“Загублене дитинство”	Аморальний приклад батьків, повна безконтрольність, безнаглядність, дитина – об’єкт постійних сварок, кожен з батьків намагається заманити на свою сторону.	Признання лише сили кулака, формування негативного ідеалу, виправдання власних недоліків, лицемірство, злість, агресивність, скепсис, зневіра у майбутньому, недисциплінованість, пристосованість, недовіра до дорослих, розчарування, намагання відгородитися від інших, створення власного світу (наркотики, секс, злочинність).

Психологи часто виділяють три основні базові, стадії, на яких будується соціалізація:

На першій стадії (до 1 року) дитина розвивається за віссю “довіра – недовіра» ступінь довіри до інших людей і світу загалом залежить насамперед від якості материнської турботи, від особливостей спілкування, здатності матері передавати відчуття стабільності.

На другій стадії (1 – 3 роки) дитина розвивається за віссю “автономія – сором і сумнів”. Насамперед формується здатність до самоконтролю тілесних виявів, встановлюється певне співвідношення виявів впертості і добровільності дій. Особливості такого співвідношення залежить від готовності батьків поступово надавати дитині можливість самостійно контролювати свої дії, ненав’язливо обмежуючи її в тих сферах життя, які є потенційно або реально небезпечними для дитини і оточуючих. Переживання сорому переживання сорому проявляються як лють, спрямована на себе, коли дитині коли дитині забороняється бути самостійною, коли батьки постійно роблять все за дитину, або очікують, що вона самостійно робитиме те, що поки що неспроможна робити. У результаті у дитини може сформуватися невпевненість у собі, слабка воля.

Третя стадія (3 – 6 років) визначається за віссю “ініціатива – провина”. При цьому ініціатива додає до автономії здатність брати на себе зобов’язання, планувати, розв’язувати нові завдання, набувати нових корисних навичок. Чи переважатиме у дитини ініціатива, значною мірою залежить від того, як батьки ставляться до її волевиявлення, визнають і задовольняють її право на допитливість, фантазію, творчість

Почуття провини у дитини викликають батьки, які не заохочують її до самостійності або надмірно карають.

Таким чином, сім’я, особливості взаємодії батьків і дитини багато в забезпечують або не забезпечують успіх дитини у подальшій соціалізації.

Народна мудрість, спираючись на багатовіковий досвід виховання дітей, стверджує, що *діти вчаться жити у життя*:

- Коли дитину оточує критика, вона звикає засуджувати.
- Коли дитину оточує ворожість, вона звикає воювати.
- Коли дитину оточують насмішки, вона стає сором’язливою.
- Коли дитина живе з почуттям сорому, вона набуває комплексу провини.

- Коли дитина живе в атмосфері толерантності, вона вчиться бути терпимою.
- Коли дитина живе в атмосфері підтримки, вона вчиться бути впевненою у собі.
- Коли дитину хвалять, вона вчиться цінувати інших.
- Коли дитина живе в атмосфері чесності, вона вчиться бути справедливою.
- Коли дитина живе в атмосфері безпеки, вона вчиться довіряти іншим.
- Коли дитина живе в атмосфері схвалення, вона вчиться любити себе.
- Коли дитина живе в атмосфері відкритості, довіри, прийняття, доброзичливості, вона вчиться знаходити любов у цьому світі.

Важливо для курсового дослідження розглянути типи неправильного виховання, яким батьки, свідомо чи несвідомо, завдають шкоди своїм дітям.

В. Гарбузов вирізняє три типи неправильного виховання, що практикуються батьками дітей, хворих на невроз:

- Неприйняття, емоційне відторгнення – неприйняття індивідуальних особливостей дитини у поєднанні з жорстким контролем, регламентацією життя дитини, нав'язування їй єдиного правильного (з погляду батьків) типу поведінки; поряд із жорстким контролем цей тип може поєднуватися з недостатнім рівнем контролю, байдужістю, цілковитим потуранням;
- Гіперсоціалізація тривожно – недовірлива концентрація батьків на стані здоров'я дитини, її соціальному статусі, очікуванні успіхів часто з недооцінюванням індивідуальних, психологічних особливостей дитини;
- “Кумир сім'ї” – центрація батьків на дитині, потурання її примхам, іноді на шкоду іншим дітям або членам сім'ї [1, 2].

Дослідники А. Лічко, Е. Ейдемільер припускають крім виховання за типом “кумир сім’ї” та “емоційне відторгнення” існування таких стилів виховання (особливо несприятливих для дітей з акцентуаціями характеру):

- Гіпопротекція – недостатність опіки і контролю за поведінкою дитини, брак чи відсутність уваги, тепла, турботи про фізичний і духовний розвиток дитини, невключеність у її життя;

- Домінуюча гіперпротекція – поєднання загостреної уваги до дитини з великою кількістю обмежень і заборон, що призводить до формування нерішучості, несаможитності чи до яскраво вираженої емансипації;

- Підвищена моральна відповідальність – покладання відповідальності на дитину за життя і благополуччя близьких, що не відповідає віку і реальним можливостям дитини; очікування від дитини великих досягнень у житті на тлі ігнорувань її потреб та інтересів [,].

Найбільшою мірою дитині шкодять непослідовний, змішаний стиль виховання, незлагодженість або суперечливість установок батьків на процес виховання, оскільки непередбачуваність реакцій батьків позбавляє дітей відчуття стабільності оточуючого світу і породжує тривожність. Стиль виховання дитини є репродуктивним, тобто багато в чому репродукує стиль виховання, який застосовувався у дитинстві батьків

Також часто батьки бажають реалізуватися у дітях. Вони орієнтують дитину бути першою, щоб дитина стала спортсменом, артистом, вченим, тобто реалізувала ті цілі, яких не досягли батьки. Якщо це не збігається з інтересами і схильностями дитини, її можливостями, це найчастіше приводить до того, що дитина не може реалізуватися у житті, втрачає самоповагу, що спричиняє викривлення ”Я – концепції”.

Доволі часто дитині приписується роль, яку вона має виконувати. Роль “ти такий, як твій батько» часто дістається сину – підлітку, коли мати проектує

свої взаємини з чоловіком, вимагаючи від сина постійно бути поряд, “замінюючи” ним чоловіка який її покинув. Ролі “кумир сім’ї”, ”мамин (татків, бабусин) улюбленець”, “жахлива дитина” тощо, найчастіше відбивають взаємини дорослих членів сім’ї. Почуття або ставлення дорослих до сім’ї, один до одного, проєктуються на дитину, не даючи дитині проявити своє “Я”. При цьому дитина часто вживається з роллю, не зважаючи на свої здібності і задатки.

Такі помилки батьки часто допускають підсвідомо або через низьку педагогічну освіченість.

Щоб виконати основну задачу виховання, забезпечити всебічний гармонійний розвиток особистості, важливо, щоб усі соціальні інститути, які займаються проблемами виховання, по – перше глибоко усвідомлювали головне завдання виховання, по – друге, між представниками названих соціальних інститутів має бути узгодженість дій, щодо змісту, мети, методів, виховання. Тобто має бути узгодженість у ставленні батьків, інших членів родин до дитини; між вихователями дошкільних навчальних закладів і родиною; між учителями – вихователями загальноосвітніх навчально–виховних закладів і родиною конкретної дитини.

Висновки до 2 розділу

На основі аналізу сучасної психологічної та педагогічної літератури, педагогічної практики, нами було встановлено, що

- Тип і модель виховання впливає на подальше становлення особистості;
- У сім'ї закладаються фундаментальні знання для подальшої соціалізації;
- Існують типові батьківські помилки у вихованні (непослідовність у діях, неприйняття, гіперсоціалізація, гіпо – і гіперпротекція, присвоєння ролі);
- Найкращі результати дає індивідуалізоване виховання;
- Дитина є складовою сім'ї з моменту свого народження.

Розкрито сутність важливих для нашого дослідження понять, а саме:

- “Тип виховання” – способи і особливості організації виховання.
- “Модель виховання” – це зразок, взірець, шаблон поведінки особистості в тій чи іншій виховній ситуації.
- “Соціалізація” – процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвиток як цілісної особистості.
- “Позиція дитини” – місце дитини в системі сімейних відносин.

ВИСНОВКИ

Провівши теоретичне та практичне дослідження і узагальнивши його результати, ми сформуvalи такі загальні висновки:

1. Проблема впливу сімейного виховання на формування особистості широко розглядається у педагогічній та психологічній літературі. На відміну від радянських часів, коли основою формування особистості вважався колектив, сучасні дослідники і вчені виділяють сім'ю як первинний інститут виховання і соціалізації особистості.

2. Виконання основних сімейних функцій і стилі сімейного виховання впливають не лише на організацію життя дитини в сім'ї, а й на її подальшу самореалізацію, соціалізацію і життєвий шлях.

3. Основними функціями сім'ї є матеріально-економічна, житлово-побутова, репродуктивна (демографічна), комунікативна, виховна та рекреативна.

4. Найбільш поширеними стилями виховання в сучасній педагогіці є авторитарний, демократичний, ліберальний

5. У сучасній сім'ї, з багатьох причин (економічна нестабільність, педагогічна неосвіченість, низький культурний рівень, матеріальна скрута тощо) недостатня увага надається вихованню особистості. Цей обов'язок покладають на державу, навчальні, навчально – виховні та позашкільні заклади.

6. Для педагогів які працюють з батьками одним з найважливіших завдань є організація тісної співпраці з батьками щодо формування гармонійно розвиненої особистості. Просвіта батьків і формування в них педагогічної культури виховання – провідне завдання сучасної педагогіки.

7. Зробивши аналіз анкетування, проведеного для батьків дітей чотирирічного віку, ми встановили, що

- Найчастіше батьки використовують такі форми впливу, як пояснення, вмовляння, розмова, переконання, зауваження, власний приклад, похвала.

- На запитання “Який підхід вихователя до вашої дитини потрібен?” 17 батьків відповіли – частіше хвалити, пояснювати в м'якій формі, і 7 відповіли не звертати уваги на примхи.

- Батькам не подобаються такі дитячі риси, як впертість, непосидючість, неперплячість, демонстративна образливість.

- Суворе зауваження їх діти реагують так: 5 дітей вчиняють істерику, 8 задумуються над своєю поведінкою і 11 можуть злякатися, засмутитися, плакати.

Таким чином мета і завдання курсової роботи досягнуті, гіпотеза підтверджена теоретичними і практичними дослідженнями. Ми не претендуємо на повноту вивчення зазначеної проблеми бо вона складна і багатогранна. Нами були лише розглянуті основні методи і форми сімейного виховання і встановлено їх вплив на формування особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р.
2. Про охорону дитинства України. Закон України від 26 квітня 2001р.
3. Про освіту. Закон України від 23 травня 1991р. № 1060 зі змінами і доповненнями.
4. Сімейний кодекс України. Затверджений Законом України 10 січня 2002р. № 2947.
5. Декларація прав дитини. Проголошена Генеральною Асамблеєю Організації об'єднаних націй 20 листопада 1959р.
6. Конвенція про права дитини. Схвалена Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989р. і ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991р.
7. Права дитини в Україні та їх реалізація/кузьменко Л.В. – К.:Парус, 2004р.
8. Аза Л.О., Лавриненко Н.В. батьківський авторитет. – К.: Держполітвидав, 1986р.
9. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. – М.:1999г.
10. Арнауштова Е.П., Иванова М.В.общение с родителями: Зачем? Как?. - - М.,1993р.
11. Баркан А.И. Практическая психология для родителей, или как научиться понимать своего ребенка. – М.:АСТ – пресс,2001г.
12. Бауер Т.Психическое развитие младенца. – М.:Прогрес,1979г.
13. Болдирев Н.И. О роли примера в воспитании детей. – М.: Профиздат,1992г.
14. Бондарчук О.І.Психологія сім'ї: Курс лекцій. – К.:МАУП.2001р.

15. Бондарчук О.І.сім'я як осередок соціалізації дитини. – К.:АЛД.1998р.
16. Бордовская Н.В., Реан А.Педагогика. Учебник для вузов. – СПб.,2000г.
17. Бочарова И.И., Тихонова О.Г.Организация досуга детей в семье. – М.: Академия.2001г.
18. Введення у соціальну роботу. Навчальний посібник. – К.:Фенікс.2001р
19. Волкова Е.М. Трудные дети или трудные родители? – М.: Профиздат,1992г.
20. ГарбузовВ.И.,Захаров А.И. Неврозы и их лечение.–М.:медицина,1997г.
21. Гончаренко С.І. Український педагогічний словник. – К.:Либідь,1997р.
22. Гостовий В.І.Сучасна сім'я і її педагогіка. – К.:Освіта,1999р.
23. Грачевський Г.,Мельник И. Манипулирование личностью. – М.:1999г.
24. Дружинин В.Н.Психологический типы семьи в европейской культуре. – М.:1995г.
25. Эйдемиллер Э.Г. Методы семейной диагностики и психотерапии.–СПб.: Фолиум,1996г.
26. Э.Меш., Д.Вольф. Детская патопсихология.
27. Захаров А.И Происхождение детских неврозов и психотерапия.
28. Земска М. Семья и личность. – М.: Прогрес,1998г.
29. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика. – М.: Академия, 2004г.
30. Леві В. Нестандартна дитина. – К.:Рад. шк.,1991р.

31. Лесгафт П.Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение. – М.: Педагогика,1991г.\
32. Лич П. Младенец и ребенок. От рождения до пяти лет – М.: Педагогика – Пресс,1992г.
33. Маленкова Л.И. Педагоги, родители и дети. – М.:1994г.
34. Мартиненко С.М.,Хоружа Л.Л.Лекції з загальної педагогіки: Навчальний посібник. – К.:КМПУ ім.Б.Д.Грінченка,2003р.
35. Мойсеюк Н.Є.Педагогіка.Навчальний посібник.3-є видання,2001р.
36. Капська А.Й. Соціальна педагогіка. Підручник – К.:Центр навчальної літератури,2003р.
37. Обухова Л.Ф.Детская психология. – М.:1996г.
38. Овчинникова И.Г. Эти родные неродные дети. – М.:Знание,1983г.
39. Прибиткова І.М.Основи деморафії. – К.:АртЕк,1995р.
40. Родинна педагогіка/А.А.марушкевич та ін. – К.:ПАРАПАН,2002р.
41. Сизанов А. Н. психология семейных отношений. – Минск.,2001г.
42. Социальная педагогика. В 2 кн. – М.,2000г.
43. Стельмахович М.Г.Українська народна педагогіка. – К.:ІЗМН,1997р.
44. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.:Рад. шк.,1978р.
45. Фіцула М.М.Педагогіка. Навчальний посібник. – Тернопіль,1997р.
46. Хил Л., Зиглер Д.Теории личности. – СПб.,1998г.
47. Чулкова Л.О.Спілкування з дітьми у сім'ї. – К.,1991р.
48. Шептенко П.А.Методика и технология работы социального педагога. –М.:Академия,2002г.
49. Щербакова К.Й.,Григоренко Г.І. У сім'ї росте дитина. –К.:Освіта,1995р.
- 50.

Соціально – психологічні та педагогічні вимоги до батьків

- Почуття високої відповідальності перед собою і людьми за виховання дітей в ім'я майбутнього;
- Фізичне здоров'я батьків, що має забезпечити народження здорового потомства й створити належні умови для розвитку і виховання дітей;
- Генетична грамотність;
- Достатня психолого-педагогічна культура;
- Любов до дітей;
- Володіння справжнім авторитетом;
- Знання досвіду народної педагогіки у вихованні дітей;
- Створення в сім'ї умов для всебічного гармонійного розвитку особистості;
- Здатність сформувати в сім'ї культ Батька і Матері;
- Добре розвинені почуття материнства і батьківства.

Додаток Б

Відчуття самоцінності може сформуватися лише в атмосфері,

- де приймаються будь-які індивідуальні відмінності;
- де любов виражається відкрито;
- де помилки служать для придбання нового досвіду;
- де спілкування відверте і довірливе;
- де правила поведінки не перетворюються на застиглі догми;
- де особиста відповідальність і чесність кожного є основою взаємовідносин;
- де є схвалення і підтримка.

Додаток В

Дитина з позитивною самооцінкою

- відчуває себе значимою і потрібною;
- поважає і цінує високу цінність інших людей;
- відкрито виявляє почуття;
- чесна, терпима, співчутлива;
- спроможна зробити вибір;
- вміє приймати самостійні рішення;
- не боїться помилятися;
- не боїться звертатися за допомогою до дорослих;
- довіряє людям;
- вірить у успіх;
- не впадає у відчай при невдачах;
- цікавиться, задає питання.

